

Frane Adam

DRUŽBENA EVOLUCIJA IN PROCESI MODERNIZACIJE V LUČI PARSONSOVE TEORIJE

Namen članka je v rekonstrukciji glavnih značilnosti Parsonsove teorije družbene evolucije in modernizacije. Za boljše razumevanje obeh konceptov so najprej orisani relevantni vidiki kategorialnega aparata obče teorije delovanja. V nasprotju s kritiki Parsonsove funkcionalistične sistemske teorije, češ, da je ta usmerjena le v ohranitev družbenega reda in da je neustrezna za razlago temeljnih značilnosti družbene spremembe in razvoja, članek pokaže, da je ta pristop sposoben osvetliti razvojne procese, ki konstituirajo moderno družbo kot odprto in dinamičen sistem. Posebej so poudarjeni temeljni razvojni procesi adaptivne sposobnosti oziroma adaptivnega napredka, diferenciacije, inkluzije in vrednotne generalizacije. V zadnjem poglavju, avtor opozarja na dejstvo, da je Parsons v znanem članku o evolucionjskih univerzalijah (1964) pravilno ocenil modernizacijski deficit (bivših) realno socialističnih družb in da je anticipiral njihov razvojni zlom.

The aim of this article is to reconstruct the main characteristics of Parsons' theory of social evolution and modernisation. In order to obtain a more comprehensive understanding of both concept, some relevant aspects of categorial apparatus of general theory of action are outlined. In contrast to the criticism addressed to Parsons' functionalist system theory as being oriented only toward maintaining social order and inadequate in explaining basic features of social change and development, it is shown that his approach is capable to elucidate developmental processes constituting modern society as open dynamic system. Special attention is paid to the four basic developmental processes; adaptive capacity or adaptive upgrading, differentiation, inclusion, value generalization. In the concluding part author calls attention to the fact that in his known article on evolutionary universals (1964) Parsons has made a valid observation on modernizational deficiencies of (ex) real socialist societies and has consequently anticipated the developmental break-down of these systems.

Adaptivna sposobnost, diferenciacija, integracija

1. Izhodišča

V tem prispevku se osredotočam na rekonstrukcijo Parsonsove teorije evolucije in modernizacije. Ta dva pojma se pri omenjenem avtorju vsebinsko v glavnem pokrivata. Oba namreč označujeta procese družbenih sprememb, ki povečujejo sposobnost prilaganja družbenih sistemov tako na notranje napetosti kot na izzive okolja. Velja pa omeniti, da je evolucija širši pojem, nanaša se na konstituiranje družbe v daljšem zgodovinskem obdobju, ki se začne z prehodom od primitivnih v intermediarne družbe. Sam pojem modernizacije v smislu kristalizacije posttradicionalne moderne družbe pa

Parsons postavlja, tako kot Weber, v obdobje od 17. st. (Parsons, 1971;50) do 20. st. (ko se konča t. im. izobraževalna revolucija). Omenjeni avtor ne izključuje oblikovanja postmoderne družbe, meni pa, da je preuranjeno govoriti o tem (Parsons, 1971;3).

Za razumevanje Parsonsovih analiz evolucije, družbenih sprememb in modernizacije je potrebno najprej vsaj v grobem orisati glavne značilnosti njegovega kategorialnega aparata, ki ga je razvil v svoji splošni teoriji delovanja. Menim, da lahko izpostavimo tri sklope, ki so pomembni za razumevanje Parsonsove teorije in ki so podlaga za analizo evolucije in modernizacije:

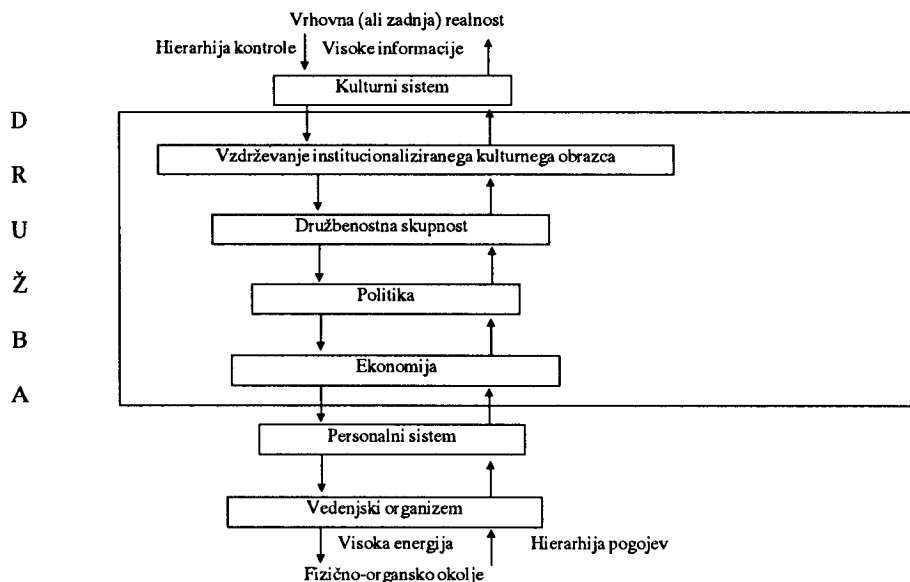
1) Kritika utilitarizma in vprašanja družbenega reda. Po Parsonsovem mnenju, ki ga je razvil že v svojem prvem delu (Parsons, 1973, nav. po Habermas, 1981, ter Pešić, 1990), družbena skupnost ni samo vsota atomiziranih posameznikov, ki racionalno sledijo svojim interesom. Prevladovanje instrumentalne dimenzije delovanja ne rešuje problema družbenega reda. Sam se pridruži Durkheimovi tezi, po kateri je delovanje večjega števila akterjev možno koordinirati samo na podlagi intersubjektivno priznanih norm. Brez družbenih vezi moralne skupnosti, ki temelji na družbenih normah, ki izhajajo iz vrednostnega (kulturnega) sistema, bi bil obstoj moderne družbe vprašljiv. S tem pa ni ukinjeno avtonomno ("voluntaristično") in racionalno delovanje posameznikov, saj morajo biti norme univerzalne in integracija pluralistična. Kot pravi Parsons v enem od poznejših del, vsebuje ideja normativnega reda rešitev problema, ki ga je postavil Hobbes; preprečuje namreč, da bi človeški odnosi degenerirali v "vojno vseh proti vsem" (Parsons, 1971;12).

Ideja normativnega reda je (pozneje) vključena v podsistem societalne skupnosti, za katero velja, da je "jedro" družbenega sistema (Parsons, 1971;12) in se pojavlja kot centralna kategorija v analizah evolucije in modernizacije.

2) Shema štirih funkcij in kibernetška kontrola. V skladu s štirimi funkcionalnimi imperativi (t.im. shema AGIL) - ohranitev vzorca, integracija, doseganje cilja in adaptacija - se splošni sistem delovanja (general system of action) izdiferencira v štiri podsisteme: kulturnega, družbenega, personalnega in v vedenjski organizem (behavioral organism). Ti podsistemi so obkroženi z okoljem, ki ga tvorita fizično okolje in t. im. vrhovna ali zadnja realnost (ultimate reality) - ta zadeva problem (religioznega) smisla. Shematično se to lahko prikaže na tale način:

Primarne funkcije	Podsistemi delovanja	Okolje
		Vrhovna realnost
(L) (latentno) vzdrževanje obrazca	Kulturni	
(I) Integracija	Družbeni	
(G) Doseganje cilja	Personalni	
(A) Adaptacija	Vedenjski organizem	
		Fizikalno-organsko okolje

Kulturni (pod)sistem, ki je osredotočen na kompleks simboličnega, pomenov in kodov, je specializiran za ohranjanje in tudi kreativno spreminjanje vrednotnih obrazcev. Vključuje empirično znanje, ekspresivne simbole, moralne in religiozne ideje. Njegova osrednja funkcija je legitimacija normativnega reda v družbenostni skupnosti. Družbenemu sistemu pripada funkcija koordinacije konstitutivnih enot sistema delovanja. Personalnemu sistemu - ta je glavni dejavnik delovanja (Parsons, 1971;5) - je pripisana naloga doseganja ciljev. Na ravni motivacije je primarni cilj delovanja optimalizacija

gratifikacije ali zadovoljitve. Glavni funkcionalni problem zadeva dosmrtno učenje, razvoj in ohranjanje ustrezne motivacije za participacijo v družbi. Vedenjski organizem v smislu genetične konstitucije oziroma biološkega substrata človeka je pojmovan kot adaptivni podsistem, ki zaobsega vrsto pogojev, ki se jim mora delovanje prilagoditi. Vsebuje mehanizme za odnos z fizičnim okoljem, zlasti za sprejemanje in predelavo informacij v centralnem živčnem sistemu in motoriko gibov, ki odgovarjajo na zahteve okolja. Ta podsistem je v zvezi z fizikalno-organskim okoljem, kultura pa komunicira z zadnjo ali vrhovno realnostjo.

Tudi socialni sistem oziroma družba se v skladu z shemo štirih funkcij deli na štiri podsisteme: institucionalizirani kulturni vzorec ali kulturno reprodukcijo (L), družbenostno (societalno) skupnost, politiko in ekonomijo. Shematično se to lahko pokaže takole:

Primarne funkcije	Podsistemi družbe	Okolje
(L) Vzdrževanje obrazca	Instituc. kulturnega vzorca	Kulturni sistem
(I) Integracija	Družbenostna societalna skupnost	
(G) Doseganje ciljev	Politika	Personalni sistem
(A) Adaptacija	Ekonomija	Vedenjski organizem

Družba kot tip socialnega sistema, ki je najbolj samozadosten v odnosu do okolja, vključujoč tudi druge socialne sisteme (Parsons, 1971;8), mora, da bi ohranila svoje meje izpolnjevati štiri funkcionalne imperitive; od teh so trije pristojni za izzive okolja, eden pa za ohranitev identitete (integracija) (Pešić, 1990;50). Podsistem institucionaliziranega kulturnega vzorca izhaja iz komunikacij z kulturnim sistemom in ima vlogo stabilizirajočega dejavnika, podobno vlogi inerce v mehaničnih sistemih. V bistvu gre tu za ohranjanje vrednotnega sistema oziroma kulturne reprodukcije ob pomoči socializacije. Družbenostna skupnost (societal community) kot jedro družbe je normativni

red, ki kolektivno organizira življenje prebivalcev na osnovi solidarnosti in lojalnosti. Politika je pojmovana v smislu organizacije in mobilizacije resursov za doseganje ciljev določenega kolektiva. V tem pogledu imajo tudi podjetja, univerze ipd. politične dimenzije. Jedro politike pa je vlada; ta ima dve funkciji. Prva zadeva odgovornost za ohranitev integritete družbenostne skupnosti nasproti ogrožanju posebno legitimacijskega normativnega reda. Druga funkcija pa se nanaša na kolektivno akcijo za zadovoljitev javnega interesa in javnega reda. Politika se osredotoča na medij moči, ki je definiran kot sposobnost sprejemanja zavezujočih odločitev za kolektiv. Ekonomija se kot praktična racionalnost nanaša na učinkovito upravljanje z resursi. Osredotoča se na medij denarja in tržišča.

Med vsemi temi podsistemi (kjer vsak tvori za drugega notranje okolje) ter med temi podsistemi in okoljem) obstajajo kompleksne interdependence v smislu modela input-output, interpenetracije in izmenjave prek generaliziranih simbolnih medijev. Vendar pa niso vsi (pod)sistemi v medsebojni funkcionalni soodvisnosti v enakovrednem položaju. (Pod)sistemi, ki imajo večjo informativno moč (kultura) nadzoruje (usmerjajo) tiste, imajo manjšo informativno moč, pa večje energetske potenciale (vedenjski organizem, personalni sistem). Prvi delujejo v smislu kontrole in zato regulativno, drugi pa dinamizirajoče (pogojujoče) v smislu manjše urejenosti (več o tem Hribar, 1983). gre za kibernetiko hierarhijo kontrole (Parsons, 1975;50), ki se shematično prikaže takole:

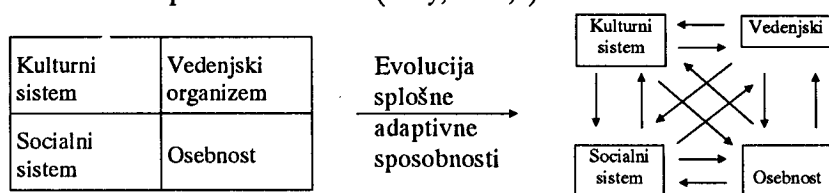
3) Dinamično ravnotežje in sprememba. V nasprotju z mnenjem mnogih kritikov je Parsonsova teorija sposobna razložiti ne samo statični in stabilizacijski vidik ohranjanja sistema, temveč tudi njegov procesualni in dinamični vidik, se pravi tudi mehanizem družbenih sprememb in družbenega razvoja.

Za razumevanje nastanka diferenciacije kot glavne strukturne spremembe je važna razlika med dinamičnimi procesi, ki vodijo k spremembi, in tistimi, s katerimi se sistem uravnoveša (Pešić, 1990;54). Pod ravnotežjem sistema razume Parsons ohranjanje istih mej, to je odnosov med podsistemi ali akterji v procesu interakcije, pri čemer pa ne gre za statično, temveč za stabilno ravnotežje v smislu modela input-output. Samozadostnost družbe v odnosu do okolja pomeni stabilnost v relacijah izmenjave z (internim in eksternim) okoljem in sposobnost kontrolirati to izmenjavo, da bi sistem lahko funkcioniral (Parsons, 1971;8). Stabilno ali ravnotežno stanje sistema ima dve obliki: dinamično ravnotežje, pri katerem gre za procese adaptivnih sprememb, ki ohranjajo sistem, ter statično ravnotežje, v katerem neki statični dejavnik blokira adaptivne spremembe in na ta način ohranja sistem (Pešić, 1990;54). V nasprotju z dinamičnim ali statičnim ravnotežjem - oba pomagata ohranjati meje sistema - pa strukturna sprememba označuje spremembo mej med podsistemi oziroma spremembo v obrazcih institucionalne kulture (ta je v družbenem sistemu na vrhu kibernetike hierarhije), ki regulira te meje. Stanje neuskkljenosti in napetosti - kaže se v tem, da nekateri podsistemi oziroma njihove enote ne prejemajo dovolj "storitev" (inputa), drugi pa so preobremenjeni - se uredi na več načinov. Eden od teh (poleg vzpostavitve novega ravnotežja znotraj nespremenjenega normativnega obrazca, konsolidacije neravnotežja in razformiranja sistema) je strukturna sprememba v smislu funkcionalne oziroma strukturne diferenciacije (Pešić, 1990;54). Ta pomeni, potem ko se vzpostavi nov normativni obrazec (v smislu vrednotne generalizacije), premik iz enega stanja ravnotežja v drugega (Parsons, 1970;95). Smer procesa gre od nediferencirane in difuzne strukture k bolj diferenciranim strukturam, ki so funkcionalno specializirane. Za stabiliziranje tega procesa (za ravnotežje

systema na višji ravni) pa je nujna sprememba normativne regulacije (t.im. generalizacije vrednot in inkluzije) na višjih ravneh kibernetske kontrole. Tu pa smo se že približali problematiki evolucije in modernizacije.

2. Družbena evolucija in modernizacija kot povečanje adaptivne sposobnosti

Za naše razpravljanje je pomembna Parsonsova pripomba, da shema funkcionalno diferenciranih, samoregulativnih in medsebojno povezanih podsistemov delovanja in še posebej podsistemov družbe ni analitičen opis katerekoli družbe, temveč prav "družb, ki so napredovale na lestvici modernosti" (Parsons, 1971,10-11). T. im. primitivne družbe (v zgodovinskem in antropološkem pogledu) so neizdiferencirane družbe, za katere sta značilni religiozna in magična orientacija v vseh sferah delovanja in socialna organizacija na osnovi sorodstva (Parsons, 1975;59). Evolucija je razvoj od manj diferenciranih k bolj diferenciranim oblikam sistema delovanja in v njegovem okviru tudi družbenega sistema. Shematično to ponazorimo takole (Toby, 1977;7):

Podobno sliko dobimo tudi na ravni podsistemov socialnega sistema (družbe). Bistveno je to, da vodi diferenciacija v povečanje adaptivne sposobnosti na novo nastalih samostojnih podsistemov oziroma njihovih enot (Parsons, 1975;39). Pojav prehoda iz primitivne v intermediarno stopnjo razvoja označuje pojav pisanega jezika, ki pomeni začetek diferenciranja socialnega sistema (družbe) in kulturnega sistema. Pisani jezik je namreč osvobodil simbolne vsebine kulture od konkretnih interakcijskih kontekstov in s tem povečal intenzivnost njenega razširjanja. Pismeni dokumenti so omogočali akumulacijo kulturnega razvoja in na njihovi podlagi je bilo moč natančneje kot prek ustnega izročila opredeliti razlike, ki so bile plod inovacij (Parsons, 1975;48). Poleg tega je pisani jezik služil stabilizaciji družbenih odnosov, denimo z pogodbenimi razmerji - ta so bila odslej dokumentirana in na voljo za verifikacijo. Institucionalizacija pismenosti v sicer majhnem krogu elite v arhaičnih družbah pa je bila podlaga za nastanek filozofsko sistematiziranih religioznih kozmologij (t. im. zgodovinski religij), ki so začetek vrednotne generalizacije in vir napredka v empiričnem znanju in s tem tudi v tehnologiji. Z postopnim odvajanjem religiozne komponente kulture prihaja do sekularizacije drugih podsistemov, ki niso več del religioznega sistema, čeprav so še religiozno legitimirani. To vodi v ločitev cerkve od države, kar pa je bil seveda dolgotrajen proces. Ob tem je zanimivo, kar pravi Parsons v knjigi, ki se ukvarja z evolucijo (Parsons, 1975, 44): namreč, da je bila ta ločitev dokončno dosežena v porimski fazi krščanstva. V knjigi (1971) kjer se ukvarja bolj z prehodom v moderno epoko, pa postavlja ločitev med cerkvijo in državo v Anglijo 17. stoletja. Začetki pravnega sistema - ti so indikator prehoda iz intermediarne v moderno družbo in so se v formalni in proceduralni obliki relativno najbolj razvili v Rimskem imperiju - pa osvobajajo normativni sistem družbe od interesov ekonomije in politike ter preko njih pogojujočih dejavnikov osebnosti in vedenjskega organizma ter fizičnega okolja.

Procesi, ki so odpirali nove možnosti za dekompozicijo difuzne, nediferencirane in na askriptivnih in religioznih vezah zasnovane socialne strukture v funkcionalno diferenciran in pluralistično integriran sistem družbe, so se intenzivirali zlasti v 17. st. O tem govori Parsons kot o prvi kristalizaciji modernega sistema (Parsons, 1971;50). Anglija je tedaj postala najbolj diferencirana družba v evropskem kontekstu. Tu je prišlo spricho povezave protestantizma s toleranco in konfesionalnim pluralizmom do diferenciacije religije, vlade in ekonomije od družbenostne skupnosti. Članstvo (državljanstvo) v družbenostni skupnosti tako ni bilo več vezano na religiozno konformnost. Vrednotni konsenz pa je moral biti zastavljen bolj splošno od katerekoli konfesije (denominacije), moral je biti bolj univerzalističen, da je lahko transcendiral skupinske in partikularistične interese. Ta konsenz je vključeval tudi pomen racionalnega znanja za razvoj družbe, kar se lahko interpretira kot sekularizacija kulture. Posvetni asketizem puritanizma pa je z instrumentalno aktivnostjo na ravni osebnosti pospešil motivacijo za dosežke in uveljavitev v poklicnem življenju. Drugi vidik osamosvajanja družbenostne skupnosti od politike izhaja iz oblikovanja parlamenta in elementov političnega pluralizma ter neodvisnega prava. Vsi ti procesi, ki so močno povečali adaptivno sposobnost angleške (delno tudi holandske in francoske) družbe so se dokončno uveljavili s tremi revolucijami: demokrasko (francoska revolucija), industrijsko (v 18. st. v Angliji) ter izobraževalno v 20. st. Ta je najbolj zaživela v ZDA, pa tudi v Sovjetski zvezi (Parsons, 1971). Demokraska revolucija je dokončno izoblikovala temelje za vključitev prebivalstva v družbenostno skupnost na osnovi državljanstva (in ne več na osnovi kakršnekoli askriptivne lastnosti), industrijska revolucija pa je diferencirala ekonomijo od politike. Izobraževalna revolucija naj bi sintetizirala načela obeh omenjenih revolucij, enakost priložnosti in enakost državljanstva.

Evolucijske preboje v obliki vedno večje diferenciacije med podsistemi tako splošnega sistema delovanja kot na ravni družbe - ti povečujejo adaptivno sposobnost specializiranih funkcij osamosvojenih podsistemov - je Parsons interpretiral kot evolucijske univerzalije (Parsons, 1964). V tej zvezi pravi: "Evolucionarna univerzalija je torej kompleks struktur in z njimi povezanih procesov, razvoj katerih tako poveča dolgoročno adaptivno kapaciteto živega sistema v danem razredu, da lahko le sistemi, ki razvijajo ta kompleks, obdržijo določene višje ravni splošne adaptivne kapacitete" (Parsons, 1964;340-41). Univerzalije pomenijo razvojni prodor, ki omogoča rešitev določenega problema, ki ga okolje postavlja pred sistem. Ta rešitev, primerljiva z mutacijo in naravnim izborom pri bioloških organizmih, služi kot osnova za nadaljnji razvoj (evolucijo). Pri tem je treba opozoriti, da adaptivna sposobnost ne pomeni le pasivnega prilagajanja sistema na okolje, temveč tudi sposobnost menjati okolje, da bi se zadovoljile potrebe sistema, kot tudi sposobnost spoprijema z nestabilnimi odnosi med sistemom in okoljem ter negotovostjo.

Parsons razlikuje dva sklopa univerzalij (skupaj deset). V prvega spadajo religija, komunikacija na podlagi jezika, socialna organizacija na sorodstveni podlagi in rudimentarna tehnologija; te nastopajo v zgodnjem obdobju, so elementarne narave, so minimum za vsako človeško družbo. V drugi sklop spadajo evolucijske univerzalije, ki so značilne za bolj modernizirane družbe oziroma, če so razviti vsi njihovi potenciali, za že moderne družbe. Na prvo mesto postavlja Parsons stratifikacijo v smislu oblikovanja hierarhije na osnovi statusa in prestiža, ki je prvi pogoj za politično legitimacijo. V nehierarhičnih družbah na osnovi sorodstva je namreč nemogoče legitimirati vodstveno funkcijo, ta pa je pogoj za učinkovitejšo organizacijo družbe. Druga je kulturna legitimacija - ta pomeni razločitev kulturnega sistema od družbe in omogoča

legitimiranje socialnih neenakosti na podlagi avtoritete in prestiža. Kot smo že omenili, je do tega evolucijskega prodora prišlo z nastankom pisanega jezika in oblikovanjem ideje moralnega reda v t. im. zgodovinskih religijah (zlasti pri Grkih in Izraelcih). Tretja univerzalija je birokratska organizacija. Le-ta je osvobodena spon askripcije in omogoča bolj učinkovito in fleksibilno uporabo moči. Naslednja univerzalija, ki je izredno povečala adaptivno moč gospodarstva v smislu večje mobilnosti resursov in dostopa do njih, je denar s trgov. Generalizirane univerzalistične norme regulirajo uporabo moči birokratske organizacije in medsebojna razmerja med gospodarskimi akterji. Najbolj so se razvile v pravni državi na podlagi formalnega in proceduralnega prava. Kot pravi Parsons (1964;353), ni bilo slučajno, da se je industrijska revolucija najprej pojavila v Angliji, saj je bil tam pravni sistem na podlagi "common law" najbolj razvit. Demokratska asociacija oziroma ureditev kot deseta univerzalija pa omogoča oblikovanje širše baze za politični konsenz kot nedemokratske ureditve. Nekateri sociologi so poskušali empirično verificirati pomen teh evolucijskih univerzalij za določitev lestvice oziroma praga modernosti v petdesetih izbranih državah. Rezultati so potrdili hipotezo o tem, da so omenjene univerzalije glavni *indikatorji modernizacijskega razvoja* (Buck/Jacobson, 1968).

V zvezi s Parsonsovo teorijo evolucije in modernizacije je treba opozoriti še na naslednje poudarke:

1) Družbena evolucija ne poteka linearno, niti ni nujno, da sistem na neki stopnji razvoja razvije ustrezen rešitev za probleme, ki zavirajo evolucijski razvoj. Določena kontinuiteta obstaja, sicer Parsons ne bi poudarjal, da so vse zahodnoevropske družbe izšle iz srednjeveške baze, ki je nastala z propadom zahodnorimskega cesarstva (Parsons, 1975;13). Prav tako poudarja, skladno z Webrom, da je krščanstvo temelj moderne civilizacije. Vendar je na dlani dejstvo, da se nekaterim naprednim intermediarnim družbam ni posrečil prehod v višjo evolucijsko stopnjo. Rimsko cesarstvo je, denimo, propadlo, ker ni bilo sposobno razviti generaliziranega vrednotnega (religioznega) sistema, ki bi legitimiral in integriral ekspandirajočo družbenostno skupnost (Parsons, 1966;92). Vendar se je marsikateri dosežek ohranil oziroma se reaktiviral v prihodnjih obdobjih; posebej to velja za Grčijo in Izrael, ki sta "seed-bed" (kališče) družbe. To, po čemer se Parsons razlikuje od socialnih evolucionistov 19. st., je poleg drugega tudi to, da razvoja ni izenačeval v moralnim napredkom. Tako pravi: "Pred očmi je treba imeti to, da povečana adaptivna kapaciteta ne predstavlja moralne večvrednosti" (Parsons, 1977;70). Po drugi strani pa se je upiral kulturnemu relativizmu, saj so mu raziskave kazale, da so nekatere družbe, ki so se najhitreje oblikovale v centre modernosti, razvile večjo adaptibilno sposobnost kot družbe periferije.

2) Iz dosedanjega razpravljanja je razvidno, da za moderne kompleksne družbe ni značilna samo diferenciacija, temveč tudi napredek v adaptaciji (adaptive upgrading). Poleg tega obstajata še dva razvojna procesa (tudi že omenjena): inkluzija in vrednotna generalizacija. Shematično to takole prikažemo (Parsons, 1971;11):

Podsistemi družbe	Strukturalne komponente	Vidiki razvojnega procesa	Primarne funkcije
Družbenostna skupnost	Norme	Inkluzija	Integracija
Ohranitev vzorca (institut. kulture)	Vrednote	Vrednotna generalizacija	Ohranitev vzorca
Politika	Kolektivi	Diferenciacija	Doseganje cilja
Ekonomija	Vloge	Napredek v adaptaciji	Adaptacija

Najbolj plastično so ti razvojni procesi prikazani na primeru kmečkega gospodinjstva oziroma gospodarstva (Parsons, 1971;26, Parsons, 1975;39-41). Razvojni (evolucijski) proces se začne z diferenciacijo, ki pomeni..." delitev enote, podsisteme ali strukture v socialnem sistemu v dve ali več enot ali struktur, ki se razlikujejo v svojih značilnostih in funkcionalnem pomenu za sistem" (Parsons, 1971;26). V kmečki (agrarni) družbi je gospodinjstvo na osnovi sorodstvenih odnosov tako stanovanjska enota kot primarna proizvodna enota. Z diferenciacijo nastaneta dve strukturi, specializirana proizvodna enota (v kateri so zaposleni člani gospodinjstva) in družinsko gospodinjstvo, ki ne opravlja več gospodarskih funkcij. Tako se diferencirata dva sistema vlog in kolektivov, ki opravljata ločene funkcije. Iz procesa diferenciranja izhaja bolj razvit socialni sistem samo, če ima na novo nastala podstruktura ali komponenta večjo adaptabilno sposobnost kot podstruktura ali komponenta, ki je prej izvajala primarno funkcijo. Adaptivni napredek je proces, ki omogoča družbenim enotam, da razpolagajo s širšim spektrom resursov in da niso več omejene kot njihovi predhodniki. Moderne tovarne zahtevajo veliko več generaliziranih obvez kot kmečko gospodinjstvo, toda proizvajajo več raznovrstnejših dobrin na gospodarnejši način. Prav tako je gospodinjstvo, osvobojeno gospodarskih funkcij, bolj uspešno v družinski socializaciji. Iz povečane kompleksnosti sistema na osnovi funkcionalne diferenciacije in adaptivnega napredka nujno izhaja problem integracije. Kjer je prej obstajala le ena kategorija, je treba zdaj koordinirati operacije dveh (ali več) kategorij oziroma strukturalnih enot. Tako oče v svoji sorodniški vlogi ne more več kontrolirati proizvodnje. Ta problem se lahko reši z inkluzijo novih enot in struktur v okvir družbenostne skupnosti, ta pa mora artikulirati avtoriteto obeh tipov kolektivov znotraj družbene strukture norm. To pa je možno le, če pride do vrednotne generalizacije; ta omogoča, da se različne enote ustrezno legitimirajo. Zato mora biti vrednotni obrazec oblikovan na višji ravni splošnosti.

3) Že iz dosedanjega izvajanja je razvidno, da daje Parsons pri pojasnitvi evolucijskih in modernizacijskih procesov velik poudarek kulturnemu dejavniku. To je utemeljeno v že omenjeni kibernetiki hierarhiji kontrole, kjer zavzema kulturni sistem po zaslugi svoje informacijske vrednosti - v nasprotju z nižje rangiranimi energetskimi sistemi - najvišje mesto. Takole pravi Parsons: "Temeljne inovacije v toku evolucije - tako v organskih kot tudi v sociokulturnih živih sistemih - ne nastopijo, kot sam mislim, avtomatsko z porastom dejavnikov ali resursov na nižjih (pogojujočih) stopnjah kibernetične hierarhije, temveč so odvisni od analitično samostojnih razvojev na višjih stopnjah" (Parsons, 1975;174). Znotraj sistema delovanja izhajajo inovacijski impulzi iz kulturnega sistema, znotraj socialnega sistema pa stojijo vrednote in norme višje oziroma so pomembnejše kot politični in ekonomski interesi. Zato pravi Parsons, da je prej kulturni kot socialni (družbeni) determinist (Parsons, 1975;175). Vendar to ne pomeni, da sama sprememba v kulturnih oziroma vrednotnih in normativnih obrazcih vodi v novo stopnjo modernizacije; za to je potrebna tudi ustrezna kompleksnost ("kritična masa" resursov) na nižjih ravneh. Z drugimi besedami, norme in vrednote so dejevne, če se zasidrajo v kolektivitetah in vlogah, le-te pa se stabilizirajo z normativno regulacijo in vrednotno generalizacijo. Ta interpenetracija pa predpostavlja poprejšnjo izdiferenciranost, ki osvobaja kibernetike dejavnike višjega reda od zraščенosti z dejavniki nižjega reda. Na ta način povečan potencial kulturnega sistema omogoča optimalnejšo kontrolo pogojujočih dejavnikov.

3. Pogled na evolucijo in modernizacijo (bivših) realsocialističnih sistemov

Eden izmed nemških sociologov je v referatu, ki ga je pripravil za zadnji sociološki kongres v Madridu, poudaril, da je Parsons pravilno napovedal modernizacijsko krizo in zlom realsocialističnih sistemov. V tem je moč videti prednost modernizacijske paradigme pred, denimo, teorijo odvisnosti (dependenčno teorijo); le-to zagovarja (ali jo je zagovarjal) med drugim tudi Walerstein, ki je še pred leti pisal o transformaciji kapitalizma v socializem (Zapf, 1990). Omenjeni sociolog se pri tem sklicuje na Parsonsov članek o evolucijskih univerzalijah, v katerem ta ugotavlja, da Sovjetska zveza oziroma "komunistična totalitarna organizacija" nima razvitih dveh univerzalij, denarja s trgov in demokratične ureditve, in da iz tega izhaja da ta tip sistema ne more, dolgoročno gledano, tekmovati z Zahodom v politični in integracijski sposobnosti. Zato napoveduje, da bo postal nestabilen in se bo ali prilagodil pluralistični demokraciji, ali pa bo regresiral v nižje oblike družbene organizacije (Parsons, 1964;356). Po drugi strani pa o Sovjetski zvezi - ob ZDA - govori kot o najbolj razviti državi (Parsons, 1975;13); prišteva jo k najbolj modernim družbam (Parsons, 1975;168) in pravi, da je uspešno izvedla industrijsko in izobraževalno revolucijo (Parsons, 1971;124-128). Pri tem je treba upoštevati, da je bila Sovjetska zveza v tistem času, to je v 60-ih letih, na vrhuncu svojega razvoja, saj je, kot poudarja Parsons, v sorazmerno kratkem času postala druga gospodarska in vojaška sila na svetu, ki ni kazala znamenj nestabilnosti ali množičnega nezadovoljstva. Parsons jo je v bistvu obravnaval kot *moderno družbo z deficitom, ki se lahko kaj kmalu spremeni v modernizacijsko blokado*. Parsonsu pa bi lahko očitali, da ni bolj jasno izpostavil nerazvitosti še ene evolucijske univerzalije, univerzalnega normativnega reda ali pravnega sistema, na osnovi formalne (proceduralne) racionalnosti (gre za Webrov izraz, ki ga Parsons večkrat uporablja). Samo takšen tip prava omogoča fleksibilnost in prilagodljivost družbe, saj lahko "sistem zaradi prednosti procedure obvlada veliko število spreminjajočih se okoliščin in notranjih različnosti, ne da bi se pri tem vnaprej opredelil za določene rešitve" (Parsons, 1975;48). Ravno tu, se zdi, je bilo jedro vseh modernizacijskih deficitarnosti realsocialističnih sistemov.

Kljub vsem pomislekom na rečun Parsonsove "militantne" obrambe dosežkov zahodne modernosti (denimo Habermas, 1981;295-444), se je le-ta v marsičem izkazal kot dober prognostik, boljši od svojih kritikov.

LITERATURA

- Habermas Juergen (1981): Theorie des kommunikativen Handelns, Band 2, Suhrkamp, Frankfurt, 1981
- Parsons Talcott (1964): Evolutionary Universals in Society, American Sociological Review, vol. 29, št. 2
- Parsons Talcott (1970): Some Considerations on the Theory of Social Change, v: S. N. Eisenstadt (izd.): Readings in Social Evolution and Development, Pergamon Press, Oxford
- Parsons Talcott (1971): The System of Modern Society, Prentice Hall, Inc., New Jersey
- Parsons talcott (1975): Gesellschaften, Suhrkamp, Frankfurt
- Parsons Talcott (1977): The Evolution of Societies, Prentice Hall, Inc., New Jersey
- Pešić Vesna (1990): Teorija promene i Parsonsovo shvatanje Modernog društva, v: A. Milić i. dr. (izd.): Sociologija društvene akcije Talkota Parsonsa, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu
- Toby Jacson (1977): Parsons' Theory of Societal Evolution, v: T. Parsons, The Evolution of Societies, Prentice Hall, Inc. New Jersey